

# Obsah

Georg Henrik von Wright a jeho *Vysvětlování a rozumění*  
(Petr Urban). . . . . 13

Předmluva . . . . . 29

## I. Dvě tradice

1. Dvě hlavní tradice ve vědě a ve filosofii vědecké metody:  
aristotelská a galileovská. Jejich propojení se snahami člověka  
rozumět věcem teleologicky a vysvětlovat je kauzálně . . . . . 33

2. Charakteristika pozitivismu jako pozice ve filosofii vědy.  
Důraz na jednotu vědecké metody, na matematickou exaktnost  
jako ideál dokonalosti a na podřazení fenoménů pod obecné  
zákony . . . . . 36

3. Hermeneutika jako reakce na metodologický monismus  
pozitivismu. *Geisteswissenschaften*. Rozlišení mezi vysvětlováním  
a rozuměním. Psychologický a sémantický aspekt rozumění . . . 38

4. Dvojznačnost Hegelovy a Marxovy pozice. Hegel a Aristotelés.  
Explicitní „kauzalizmus“ marxismu v protikladu k jeho implicitní  
teleologii . . . . . 42

5. Znovuoživení pozitivismu a jeho zapojení do širšího proudu  
analytické filosofie. Rozpor v analytické filosofii. Implicitní  
antipozitivismus filosofie jazyka. Tradiční pozitivismus analytické  
filosofie vědy. Metodologie behaviorálních a sociálních věd  
v polovině 20. století. . . . . 44

6. Hempelova teorie vědeckého vysvětlování. Deduktivně-  
-nomologický a induktivně-probabilistický model pokrývajícího  
zákona. Druhý model není modelem vysvětlování, nýbrž  
nástrojem pro ospravedlnění očekávání a předpovědí. . . . . 46

7. Rozdělení sféry teleologie na oblast funkce a účelu na straně jedné a na oblast intencionality na straně druhé. Kybernetika a „kauzalizace teleologie“ . . . . .	52
8. Kritika pozitivistického pojetí vědeckých zákonů. Konvencionalismus. Rozlišení mezi nomickými nutnostmi a akcidentálními uniformitami. Role modální logiky a problému kontrafaktuálních podmínek ve znovuoživení pojmu přírodní nutnosti . . . . .	55
9. Vznik analytické filosofie jednání. Anscombová o intencionalitě a praktickém úsudku. Kritika pozitivismu v analytické filosofii historie (Dray) a v analytické filosofii společenských věd (Winch) . . . . .	60
10. Znovuoživení hermeneutické filosofie <i>Geisteswissenschaften</i> . Afnita k analytické filosofii. Rozpory v marxistickém myšlení mezi „humanistickou“ orientací na hermeneutiku a „scientistickou“ orientací na pozitivismus . . . . .	69

## II. Kauzalita a kauzální vysvětlování

1. Zapříčinění není obsoletní kategorií ve filosofii vědy. Subsumpční teorie jako výzva adresovaná myšlence nomických spojení – a spolu s tím problému zapříčinění . . . . .	75
2. Kauzální vztahy jako vztahy podmíněnosti. Podmínky postačující a nutné. Extenzionalisticky-kvantifikační a intenzionalisticky-modální pojetí vztahu podmíněnosti. . . . .	80
3. Asymetrie příčiny a účinku. Nelze ji interpretovat pouze na základě časového vztahu. Možnost „retroaktivního zapříčinění“ . . . . .	83
4. Zapojení formálně-logického aparátu: výroková logika, výroková modální logika a výroková časová logika pro diskrétní časové médium. Stavy věcí jako základní ontologická kategorie. Pojem světa a jeho historie. Topologická prezentace možných historií světa. Pojem systému . . . . .	85

5. Kauzální analýza v rámci systému. Řetězec postačujících podmínek nemůže mít mezery; řetězec nutných podmínek může mít mezery. Pojem uzavřenosti. . . . . 92
6. Typy kauzálního vysvětlování. Otázky „proč je nutné?“ a „jak je možné?“. Odpovědi na otázky prvního typu mohou sloužit k vytváření predikcí; odpovědi na otázky druhého typu mohou sloužit k vytváření retrodikcí. Kvaziteleologie kauzálního vysvětlení účelnosti v přírodě. . . . . 97
7. Uzavřený charakter systémů je ustaven tím, že jsou „dány do pohybu“ zásahem do běhu přírody. . . . . 102
8. Jednání a zapříčinění. Rozlišení mezi děláním a způsobováním. Základní jednání. . . . . 106
9. Experimentalistický pojem zapříčinění. Rozlišení mezi příčinným faktorem a účinkovým faktorem spočívá v rozlišení mezi „dělat něco“ a „způsobovat něco“ jednáním. Faktuální podmínky, které činí jednání logicky možným, poskytují také základ pro rozlišování mezi nomickými spojeními a akcidentálními uniformitami v přírodě. . . . . 111
10. Problém asymetrie kauzálního vztahu. Opětné zvážení možnosti retroaktivního zapříčinění. Tvrdí se, že prováděním základních jednání může aktér způsobovat dřívější události ve svém neurálním systému. Determinismus je metafyzickým klamem živeným tendencí myslet si, že pouhé pozorování pravidelných následností stačí k vytvoření nomických spojení. . . . . 116

### III. Intencionalita a teleologické vysvětlování

1. Rozlišení mezi kauzálními a kvazikauzálními způsoby vysvětlování. Platnost kvazikauzálních vysvětlení nezávisí na pravdě nomických spojení. Jejich význačné postavení v historii a sociální vědě. Rozlišení mezi teleologickými a kvaziteleologickými způsoby vysvětlování. Závislosti kvaziteleologických způsobů vysvětlování na nomických spojeních. Jejich význačné postavení ve vědách o životě. . . . . 125

2. Chování a jednání. Vnitřní a vnější aspekt jednání. Svalová činnost jako bezprostřední vnější aspekt jednání. Výsledek jednání v odlišení od jeho kauzálního antecedentu a od jeho důsledku. Jednání a opominutí ..... 129
3. Vztah mezi vnitřním a vnějším aspektem jednání. Pojetí prvního jako humovské příčiny druhého. Toto pojetí je popíráno zastánci „argumentu logického spojení“ ..... 134
4. Praktický úsudek. Má charakter logického vyplývání? Vztah praktického úsudku k teleologickým způsobům vysvětlování. Premisy praktického úsudku popisují určitý volně-kognitivní soubor. .... 139
5. Praktický úsudek se týká nutných prostředků k danému cíli jednání. Intence a předpokládaná schopnost aktéra dosáhnout objektu intence ..... 141
6. Ve formulaci praktického úsudku musí být zohledněna možnost, že objekt intence leží v budoucnu a že aktérovi může být zabráněno v uskutečnění jeho záměru ..... 146
7. Jak zjistit, že se aktér chystá něco udělat. Břímě důkazu je přesunuto na premisy praktického úsudku ..... 149
8. Jak zjistit přítomnost záměru a kognitivního postoje v aktérovi? Břímě důkazu přesunuto na závěr praktického úsudku. Intencionální jednání je gestem s určitým významem. Gesto má význam jen při vytváření určitého příběhu o aktérovi ..... 152
9. Otázka slučitelnosti kauzálního a teleologického vysvětlení chování. Tato dvě vysvětlení mají různá *explananda*. Rozlišení mezi intencionalistickým rozuměním chování jakožto jednání a teleologickým vysvětlením jednání jakožto prostředku k určitému cíli. .... 159
10. Opětovné zvážení otázky slučitelnosti. Intencionalistická interpretace chování jakožto jednání má nahodilý vztah k existenci humovské příčiny chování. Víra v univerzální příčinnost je dogma, jehož pravdivost nelze dokázat na apriorních základech. .... 165

#### IV. Vysvětlování v historii a společenských vědách

1. Řády aktů intencionalistického porozumění behaviorálním datům. Individuální a skupinové chování. Odpověď na otázku „Co je toto?“ shrnuje fakta pod nový pojem. „Emergentní kvality“ ve skupinovém chování. . . . . 173
2. Pravá kauzální vysvětlení v historii a společenských vědách. Jejich role jakožto spoje mezi *explanans* a *explanandum* ve vysvětleních, která nejsou (v pravém smyslu) kauzální . . . . . 176
3. Kvazikauzální vysvětlení v historii. Výstřely v Sarajevu a vypuknutí první světové války jako příklad. Jak dění událostí ovlivňuje motivační pozadí praktického úsudku vyúsťujícího v jednání . . . . . 181
4. Vnější a vnitřní změny v motivačním pozadí jednání. Význam technologických změn – paradigma vysvětlování pro společenské procesy. . . . . 185
5. Přinutit někoho něco dělat a pojem normativního tlaku. Normativní tlak má teleologické pozadí, které je vybudováno pod vlivem odměny a trestu. Toto pozadí může být více či méně vzdálené individuálnímu jednání. V mezním případě normativní tlak degeneruje v kauzální mechanismus podnětu a (podmíněné) odpovědi . . . . . 187
6. Rozlišení mezi pravidly, která řídí chování, a pravidly, která definují různé sociální zvyklosti a instituce. Pravidla druhého typu nepůsobí normativní tlak a nevstupují do teleologického vysvětlování chování. Jsou ale velmi důležitá pro porozumění chování – a s tím i pro účely popisu u antropologů a společenských vědců . . . . . 192
7. Kvaziteleologická vysvětlení v historii. Připisování (nového) významu dřívějším událostem ve světle událostí pozdějších. Proč nemůže z konceptuálních důvodů existovat něco takového jako úplné objasnění dějinné minulosti. . . . . 194
8. Kybernetická vysvětlení účelovosti. Působení procesu zpětné vazby v dějinách a v životě společností není humovským

zapříčiňováním podle pokrývajících zákonů, nýbrž motivačním vynucováním na základě praktického úsudku. Mechanismus zpětné vazby a „negace negace“. Kybernetická a systémově-teoretická reinterpretace klíčových hegelovských a marxistických pojmů. . . . . 197

9. Rozlišení mezi dvěma myšlenkami determinismu v dějinách. Determinismus jako předpovídatelnost. Předpovídatelnost na makroúrovni a na mikroúrovni. Předpokládaná role pravděpodobnosti a zákonů velkých čísel pro usmíření svobody a nutnosti. Manipulovatelnost systémů zvnějšku prostřednictvím experimentátora – a zevnitř prostřednictvím subjektů behaviorálního výzkumu. Omyly „historicismu“ . . . . . 201

10. Determinismus jako pochopitelnost individuálního jednání a dějinného procesu. Meze teleologického vysvětlování, stejně jako meze vysvětlování kauzálního, jsou stanovené zkušeností. Tvrzení, že dějiny mají imanentní cíl, překračuje hranice „vědeckého“ bádání o člověku a společnosti. . . . . 205

Seznam literatury. . . . . 209

Jmenný rejstřík. . . . . 227